

در فراز و فرود پژوهش نسخه‌های خطی نگرشی بر نگارش جدید: دفتر اول نسخه پژوهشی

زهرا رضوانی

، یمن و مغرب بیش از مناطق دیگر در این زمینه فعالیت داشته و آثاری را منتشر کرده‌اند. اما بدون شک فهرست‌نویسان ایرانی پیش‌تاز فهرست‌نویسی دست‌نوشته‌های اسلامی در دنیا هستند و بهترین و بیشترین فهرست‌ها در ایران به چاپ رسیده است.^۲

(۳)

از نخستین فهرست‌ها برای مجموعه‌های ایران، سه جلد نخست فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی و جلد نخست کتابخانه مجلس شورای ملی است که در سال ۱۳۰۵ شمسی منتشر شد. از آن زمان تاکنون بیش از پانصد عنوان فهرست در ایران منتشر شده است. فهرست مفصل دیگر از این دست فهرست کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی در قم می‌باشد که بیش از سی جلد آن منتشر شده است.

از نمونه‌های دیگر این فهرست‌ها، نشریه «نسخه‌های خطی»، نشریه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران است که دوازده دفتر آن تا سال ۵۸ منتشر شد. این نشریه در واقع فهرست‌های مختصر و کوتاه از مجموعه‌های شخصی و عمومی را که به دلیل حجم کم آنها، چاپ هر کدام به تنهایی امکان‌پذیر نبود، دربر می‌گرفت، اما با متوقف شدن کار نشر این مجموعه، دیگر مجموعه فهرستی این چنینی از نسخه‌های خطی تنظیم نشد تا اینکه ابوالفضل حافظیان دفتر یکم از گاهنامه نسخه پژوهی را در سال ۱۳۸۳ ه.ش. در قم به چاپ رساند.

حجت‌الاسلام ابوالفضل حافظیان در سال ۱۳۴۹ در بابل از شهرستان‌های استان مازندران زاده شد. در سال ۱۳۶۴ وارد حوزه علمیه قم شد و پس از فراگیری دروس مقدماتی، سطوح عالی حوزه را نیز گذراند. از سال ۱۳۷۲ به خاطر علاقه شدید به تحقیق و پژوهش در زمینه

تازگی مجله «الذخائر» مباحثی در باب نسخه‌شناسی دارند. در ترکیه رمضان ششن، در یمن عبدالله حبشی و عبدالسلام عباس وجیه، در مصر ایمن فؤاد سید و یوسف زیدان، در پاکستان عارف نوشاهی و خضر نوشاهی و در مغرب زمین احمد شوقی بنین، از جمله کسانی هستند که در زمینه فهرست نگاری نسخ خطی اهتمام ورزیده‌اند.^۲

با وجود تلاش‌های چنین افرادی هنوز بیش از نیمی از نسخه‌های خطی ایرانی و اسلامی در کتابخانه‌های گوناگون سراسر جهان وجود دارند که یا فهرستی از آنان در دست نیست یا آن بخش از نسخه‌ها که فهرست شده نیز گاه بر اساس ناآشنایی فهرست نگاران با متن نسخه‌هایی که فاقد عنوان کتاب و دیگر مشخصات هستند، اشتباهاتی در ثبت آنها صورت گرفته است. حفظ و حراست از گنجینه‌های دست‌نویس به

فهرست نویسی آنها بستگی دارد.^۲

کتابخانه بدون فهرست، گورستان کتاب است و کتاب فهرست نشده، جسدی گمنام. فهرست نگاری نسخه‌های خطی، در واقع کتابخانه‌هایی را که به محلی برای انبار نسخه‌های مهجور و فراموش شده مبدل شده، احیاء کرده و در کالبد بی‌روح آنها روح می‌دمد.

چه بسا گنجینه‌هایی نفیس از دست نوشته‌ها که در گوشه و کنار مساجد، مدارس علمی، کتابخانه‌ها و مجموعه‌های شخصی به جهت نداشتن فهرست و در نتیجه عدم آگاهی از وجودشان در معرض تاراج فرهنگی قرار گرفته و از کشور خارج شده‌اند.

در فهرست نگاری نسخه‌های خطی، کشورهای ایران، ترکیه، مصر، هندوستان، سوریه، عربستان، پاکستان، عراق، آلمان، انگلستان

(۱)

در جهان اسلام زبان مکتوب همواره نقش برجسته‌ای در شکل‌گیری آرا و عقاید دینی و فلسفی داشته است. عالمان و نویسندگان در جامعه جایگاه برجسته‌ای داشتند و نسخه‌های خطی تنها محل انتقال علوم بود. انسان نسل حاضر نیز تنها از طریق نسخ مکتوب به جامانده از نسل‌های پیشین است که می‌تواند به کشف اندیشه‌ها و عقاید و سرگذشت انسان‌های زمانهای دور امید داشته باشد. از دوران درخشان شکوفایی علم و هنر و اندیشه در تمدن ایران و سرزمینهای اسلامی اسناد قابل توجهی با جا مانده که فرهنگ و نبوغ اندیشمندان ایرانی و مسلمان را در تمام زمینه‌ها به اثبات می‌رساند؛ که آن زمان مصادف بود با دوران جهل و تاریکی و عقب ماندگی در بسیاری دیگر از نقاط جهان.

کتاب‌شناسان، نسخه‌شناسان و محققان علوم اسلامی برای فهرست کردن و آسان نمودن دسترسی به گنجینه‌های عظیم نسخ خطی موجود در کتابخانه‌ها، تلاش‌های بسیاری انجام داده‌اند. پیشگامانی همچون ابن ندیم، کاتب چلبی و صفدی از یکسو و خاورشناسانی همچون ریو، آربری، استوری، سزگین و بلوشه از سوی دیگر. در ایران معاصر افرادی همچون شیخ آقا بزرگ تهرانی، سید عبدالعزیز طباطبایی، محمد تقی دانش‌پژوه، ایرج افشار، عبدالحسین حائری، سید محمدعلی روضاتی، سید احمد حسینی اشکوری و دیگران سال‌های درازی از عمر خود را وقف معرفی و فهرست نویسی و در واقع احیاء نسخ خطی در کتابخانه‌ها کرده و حاصل عمر خود را در قالب فهرست‌های نسخه‌های خطی و کتاب‌شناسی‌های مختلف در دسترس سایر دانشمندان قرار داده‌اند.^۱ در خارج از کشور نیز مجله «معهد المخطوطات العربیه» و نیز به

مخطوطات وارد این عرصه شد. او در طی ده سال گذشته بیش از ده هزار نسخه خطی کتابخانه‌های مختلف کشور را فهرست کرده است. از وی تاکنون ۲۵ جلد کتاب که غالباً فهرست نسخه‌های خطی و کتاب‌شناسی است و نیز رسالاتی در این باب، منتشر شده است. همچنین چندین مقاله در موضوعات کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی در نشریاتی مانند علوم حدیث، علوم سیاسی، حکومت اسلامی، آینه پژوهش، کتابهای اسلامی، نهج البلاغه، کتاب ماه دین و به چاپ رسیده است. ایشان در حال حاضر مشغول نگارش فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی و آماده سازی دفترهای بعدی نسخه پژوهی می‌باشد.^۲

(۴)

دفتر یکم نسخه پژوهی، نوید دهنده گامی نو و استوار در پژوهش‌های نسخه‌شناسی است. این گاهنامه، مجموعه‌ای از مقاله‌ها و جستارها درباره فهرست کتابخانه‌های داخلی و خارجی، تصحیح رساله‌های خطی، پژوهش‌های نسخه‌شناسی، کتاب‌شناسی‌های موضوعی، راهنمای کتابخانه‌های مختلف، تصحیح و تکمله بر فهرست‌ها، و به طور کل اطلاع‌رسانی در حوزه نسخه‌شناسی ارائه کرده است. این نشریه تخصصی در حوزه متون و نسخه‌شناسی با برخورداری از محتوایی غنی و پربار، حجم عظیمی از اطلاعات مورد نیاز نسخه پژوهان، فهرست‌نگاران، کتاب‌شناسان و مصححان متون و به طور کلی محققان حوزه علوم اسلامی را فراهم کرده است. از اهداف این مجموعه ایجاد زمینه مناسب برای پژوهش در دست‌نوشته‌های اسلامی، آموزش فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی، اطلاع‌رسانی در حوزه مخطوطات و گردآوری تجارب فهرست‌نگاران گذشته و معاصر است که با تشویق پژوهشگران مشغول به کار در این رشته و راهنمایی علاقه‌مندان به تحقیق در آن انجام می‌پذیرد. این مجموعه برای کتاب‌شناسان و نسخه پژوهان حرفه‌ای، کتاب مرجعی سرشار از اطلاعات است و برای دانشجویان و نو پژوهندگان این رشته جنبه آموزشی خوبی دارد. با دیدی جامع به همه ابعاد مربوط به حوزه مخطوطات از جمله فهرست

نسخه‌ها، تصحیح رساله‌ها و اطلاع‌رسانی در حوزه نسخه‌های خطی، تدوین کتاب‌شناسی‌های موضوعی، یادداشت‌های پشت نسخه‌های و توجه شده است.

بخش‌های عمده هر دفتر نسخه پژوهی از این قرار است:

۱. فهرست‌های کتابخانه‌های عمومی و خصوصی داخل و خارج از کشور: در این بخش فهرست‌های چاپ نشده‌ای مدنظر است که انتشار آن‌ها در یک شماره از این دفتر امکان‌پذیر باشد.

۲. ترجمه فهرست‌های خارجی: بسیاری از کتاب‌های مربوط به علوم اسلامی در فهرست‌های کتابخانه‌های خارج از کشور معرفی شده و به زبان‌هایی چون آلمانی، فرانسوی، ترکی (استانبولی/عثمانی) و نگارش یافته و استفاده از آنها برای بسیاری از پژوهشگران میسر نیست. از این رو سعی شده تا در هر دفتر ترجمه‌ای مختصر و گویا از نسخه‌های مهم معرفی شده در فهرست‌های مذکور تهیه شود.

۳. ارائه الگوی تصحیح: در هر شماره از نسخه پژوهی یکی دو رساله نغز و ممتاز، چه از نظر موضوع و چه از نظر ویژگی‌های نسخه‌شناسی - که کمتر از ۵۰ صفحه باشد - انتخاب و با تصحیح مناسب به چاپ می‌رسد.

۴. کتاب‌شناسی‌های موضوعی که خود شامل چند گونه آثار است:

الف: کتاب‌شناسی آثار مؤلفان خاص: با جستجو در منابع و فهرست‌ها، راهنمای کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی برای آثار مؤلفان خاص تهیه شده و در هر دفتر از نسخه پژوهی، آثار به دست آمده از یک مولف معرفی می‌شود.

ب: کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی آثار مربوط به یک کتاب.

ج: کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی درباره یک موضوع یا علمی خاص.

۵. طلاعات پشت نسخه‌های و یادداشت‌های برافزوده: در هر شماره از نسخه پژوهی فصلی مجزا به اطلاعات پشت نسخه‌های مانند تاریخ تولدها و وفات‌ها، مهرها، اجازات، بلاغ‌ها، تقریظ‌ها، خطوط علماء، ثبت حوادث و بلایای طبیعی همچون زلزله، آتش‌سوزی، بیماری‌های

همه‌گیر و بهای نسخه‌های خطی و وقف نامه‌ها و که طی سالها انس با نسخ خطی گردآوری شده است، در اختیار پژوهشگران قرار می‌گیرد.

۶. اصلاح منابع کتاب‌شناسی، تراجم و فهرست‌های چاپ شده، که به چهار روش انجام می‌پذیرد:

الف: تصحیح اشتباهات فهرست‌ها.

ب: بازشناسی نسخه‌های مجهول.

ج: مجموعه‌هایی که دوباره فهرست شوند.

د: تصحیح منابع کتاب‌شناسی و تراجم.

۷. معرفی تفصیلی نسخه‌های نفیس، کتابها و رساله‌های بایسته تصحیح و نشر، و ارائه طرح‌های پژوهشی و گزارشی از پژوهش‌های در حال انجام: از معضلات موسسات پژوهشی در حوزه و دانشگاه، عدم اطلاع از موضوعات بدیع و قابل پژوهش و رساله‌ها و کتابهای بایسته تصحیح و نشر و دیگر بی‌اطلاعی پژوهشگران از طرح‌های در دست انجام است. این دو مسئله موجب بروز تحقیقات تکراری و در نتیجه به هدر رفتن سرمایه‌ها و فرصت‌های پژوهشی است. در دفترهای نسخه پژوهی آگاهی‌ها و راهنمایی‌های لازم در این زمینه، در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد.

۸. آموزش فهرست‌نگاری: در این زمینه

«نسخه پژوهی» مصمم است به تدوین و تنظیم روش‌های فهرست‌نگاری پرداخته و تجربیات کتاب‌شناسان و نسخه‌شناسان برجسته را از میان آثار آنان استخراج و در دسترس پژوهشگران نسخه‌های خطی قرار دهد.

۹. اطلاع‌رسانی در حوزه نسخه‌های خطی: در این بخش کارهای مکتوب و یا رایانه‌ای انجام شده یا در حال انجام که مرتبط با حوزه مخطوطات است، معرفی می‌شود:

الف: آثار مکتوب.

ب: سایت‌های اینترنتی.

ج: آثار رایانه‌ای.

د: مقالات کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی.

۱۰. ارتباط با پژوهشگران: برای تعامل و ایجاد ارتباط دو سویه با خوانندگان و ایجاد انگیزه پژوهش در حوزه نسخه‌های خطی در میان دانش پژوهان «نسخه پژوهی» فصلی را

۳

به ثبت اطلاعات پراکنده خوانندگان که به کار شناخت یا تصحیح می‌آید، اختصاص می‌دهد. در این فصل از خوانندگان درخواست می‌شود چنان چه اطلاعی درباره نسخه‌های مفقود و نایاب دارند و یا نسخه‌ای را که عنوان یا مولف آن مجهول مانده می‌شناسند، برای درج در نشریه به نام خویش ارسال دارند.

آنچه درباره «نسخه پژوهی» و بخش‌های ده گانه آن گفته شد، لزوماً مبین همه جنبه‌ها و بخش‌های «نسخه پژوهی» نیست، چنان که در همین دفتر مقالات دیگری نیز آمده است. همان‌گونه که ممکن است دفتری از «نسخه‌پژوهی» از یک یا چند بخش پیش گفته - به علت عدم دریافت مقاله مناسب - خالی باشد.

(۵)

اصطلاح «اطلاع رسانی» به مفهوم دقیق خود، گرچه در قالب‌هایی مانند فهرست و در همه دوره‌های تاریخی وجود داشته، لیکن با تعاریف و برداشت‌های امروزی، حداقل در کشور ما ایران مفهومی جدید و به تعبیر دیگر واژه‌ای غریب است. همه متخصصین امر با این نظر متفقند که برای ایجاد یک اثر، اطلاع رسانی به عنوان نقطه آغازین کار، ضرورتی انکارناپذیر است.

اما متأسفانه به سبب نبود متولی خاص و رسانه‌ای اختصاصی برای اطلاع رسانی در همه زمینه‌های پژوهش، به صورت کارآمد و به هنگام، در سه مقوله:

الف) پژوهش‌های صورت پذیرفته.

ب) پژوهش‌های در حال انجام. (ج) بایسته‌های پژوهشی در آینده، در سال‌های آینده تاومان از ذخایر ملی و میلیاردها ساعت از اوقات مفید و ارزشمند پژوهشگران به هدر می‌رود.

یکی از راهکارهای مفید، معرفی «بایسته‌های پژوهش در نسخه‌های خطی» است. محقق نستوه و فقیه استاد سید عبدالعزیز طباطبائی، که وجودشان همیشه با روحیه مبتنی بر ایثارگری خاصی توأم بوده است، از معدود دانشمندانی بودند که از نخستین شماره مجله «تراثا» سنت حسنه، کلیدی و ارزشمندی را با عنوان «ما ینبغی نشره من التراث» بنیان نهادند که بر اساس اطلاع و تبعی که آن مرحوم از

نسخه‌ها می‌نمود، ضرورت تحقیق و چاپ اثری مفید را در آن نشریه گوشزد می‌کرد. چه بسیار آثار ارزشمندی که بدین طریق از انزوا در گوشه کتابخانه‌ای خارج گردید و با چاپ تحقیقی آن در دسترس همگان قرار گرفت.

اما افسوس که بعد از رحلت آن بزرگوار این سنت، در آن نشریه به تدریج کمرنگ شد! حاج سید عبدالعزیز طباطبائی شاگردانی متبحر و دلسوز در زمینه نسخه‌های خطی تربیت نمودند که بعد از ایشان راهشان را ادامه دادند. اینجاست که باید گفت وظیفه عالم ترویج علم است اما نه فقط از راه نوشتن، بلکه از راه تربیت عالم! از محسنات مجالست با مرحوم محقق طباطبائی این بود که اشخاص اکثراً با ذهن پر از سؤال نزد ایشان می‌آمدند اما به هنگام ترک محضر ایشان، با کوله‌باری از ایده‌ها و اندیشه‌های نو و در واقع یک پتانسیل قوی برای «ادامه راه» بدرقه می‌شدند، ادامه راهی جدید و تازه. و این در برابر آنچه رواج داشته و دارد، یعنی «بخل علمی» فرصتی مغتنم بود. نویسنده عالم اما بخیل، سوزهای بدیع برای نوشتن می‌یابد که بر مبنای محاسبات منطقی می‌فهمد تا آخر عمرش

مجاللی برای نوشتن درباره آن موضوع نمی‌یابد. اما همچنان موضوع را مسکوت می‌گذارد و اطلاعاتش را به شخص دیگری منتقل نمی‌کند تا او بنویسد و بپروراند. علم امانت است و عالم امین علم. در دفتر یکم مجموعه «نسخه پژوهی» بخشی به نام «بایسته‌های پژوهشی

و اطلاع رسانی در حوزه نسخه شناسی و فهرست نگاری» گنجانیده شده که از محسنات بارز این دفتر به شمار می‌رود.

این سیاهه بایسته‌ها بر آن است که برای قدم نخست، برخی موضوعاتی را که پژوهشگران طی سال‌ها اشتغال به کار فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی ضرورت تالیف و ایجاد آن را احساس کرده یا از بزرگی شنیده‌اند، گردآورد و به نسل بعدی پژوهشگران عرضه کند.

(۶)

در دفتر یکم نسخه پژوهی با وجود تنوع بسیار و کثرت اطلاعات موجود در آن چینه‌شناسی فنی و حرفه‌ای مطالب مجموعه به گونه‌ای است که آن را به کتابی خوش‌خوان مبدل کرده است. این ابتکار برای ترمیم گسستی است که بین نسل جدید و میراث کهن علمی ایجاد شده تا نسل جوان و دانشجویان و طلاب را به مباحث مربوط به نسخه‌شناسی مانوس و علاقه‌مند سازد. در این مجموعه از جوان ۲۵ ساله تا پیرمرد ۷۵ ساله قلم زده‌اند و مهمتر اینکه حجم قابل قبولی از مقالات مجموعه به قلم بانوان پژوهشگر در حوزه مخطوطات می‌باشد. این شواهد نشان می‌دهد که بر خلاف سیاست بسیاری از نشریات برای چاپ آثار، فقط از «صاحبان نام» اثر می‌پذیرد، این نشریه تنها به سراغ عالمان مشهور نرفته است و از بزرگانی چون محقق طباطبائی، سید احمد اشکوری، دکتر عارف نوشاهی و تا جوانان غیر مشهور اما متخصص و کاردان بهره گرفته است.

از نکات مثبت دفتر یکم نسخه پژوهی، علاوه بر مقالات تالیفی، استفاده از ترجمه‌ها و تکمیل مقالات خارجی در حوزه کتابشناسی و نسخه‌شناسی است. در فصل دوم این دفتر هفت مقاله ترجمه‌ای از زبانهای عربی، ایتالیایی، انگلیسی و آمده است. این امر، گامی نو و تحولی مفید در جهت بهادادن به مقالات ترجمه‌ای را نشان می‌دهد که قدمی موثر در جهت تولید علم است.

(۷)

از کارهای خوب صورت گرفته در این دفتر، تعلیقات و تکمیلاتی است که مرحوم سید سعید اختر رضوی بر الذریعه نوشته است. (صفحه

۵۹۷ به بعد) . روزآمد شدن منابع مرجعی مانند الذریعه در شرق کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد . افراد به جای تداوم یک راه و تکمیل و تصحیح یک منبع نوشته شده، منبعی جدید می‌آفرینند ، اما به دلیل عمر محدود محقق و تنهایی در کار، نقایص آثار پیشین بار دیگر رخ می‌نماید . در حالیکه می‌توان به جای ایجاد یک منبع جدید با نامی جدید اثر قبلی را روزآمد کرد و نقایص آن را برطرف ساخت . این کار در غرب نهادینه شده و منابع مرجع را بطور مستمر روزآمد و بازنگری می‌کنند. همین کار یکی از دلایل سلطه علمی آنهاست چرا که تولید علمی را اندامی زنده می‌بینند که به رسیدگی و پرورش نیاز دارد. اینها همه معلول یک علت‌اند و آن بالا بودن روحیه مشارکت جمعی در غرب است که در مشرق زمین گوهری است کمیاب . در تعلیقات الذریعه ، در واقع دانشمندی به جای خلق اثری جدید یادداشتهایی را برای تکمیل الذریعه سازمان داده است .

(۸)

ویرایش فنی ، صفحه‌آرایی ، شناسنامه دقیق ، فهرست مطالب ، مقدمه جامع و علمی ، سرصفحه‌ها، تذکرات و یادآوری‌ها در ابتدای برخی از بخشها ، اختصارات و معرفی آنها در صفحات مقدماتی دهها تصویر از نسخه‌های خطی و فهرست تصاویر در آخر کتاب ، از نکات ارزنده دفتر یکم نسخه پژوهی است . عنوان ، نویسنده و دیگر مشخصات کتاب‌شناسی مجموعه ، و فهرست مطالب کتاب به زبان انگلیسی در پشت جلد کتاب نیز آمده است . - برخلاف چینش مطالب در برخی کتابها که همچون انباری ، مطالب گوناگون در آن انباشته شده و خواننده را سردرگم می‌کند ، چینش مطالب در این کتاب به قول یکی از کتاب‌شناسان معروف ، مانند چینش داروها در یک داروخانه است که در آن هر چیزی سر جای خود قرار دارد .

- به مباحث سنتی در حوزه مخطوطات توجه شده و از تجارب افراد مجرب و کارکرده نیز استفاده شده است . در عین حال به بحث مخطوطات در اینترنت و سایت‌های اینترنتی و دیگر امکانات امروزی نیز توجه شده است . در این دفتر به تمام نسخه‌های خطی معرفی شده، شماره‌های مسلسل داده شده است که در دفترهای بعد ادامه

پیدا خواهد کرد .

(۹)

ضمن تاکید بر این امر که شاید تا به حال کمتر اثری اینگونه کم نقص و مفید در باب نسخه‌های خطی عرضه شده باشد نکاتی را صرفاً جهت بهبود کار در دفاتر بعدی نسخه پژوهی تذکر می‌دهد . این تذکرات عنوان عیب‌جویی ندارد .

۱. از آنجایی که این کتاب در دسترس تمام مراکز جهانی قرار می‌گیرد و تمام پژوهشگران علوم اسلامی و شرقی به زبان فارسی تسلط کافی ندارند، به جا بود چکیده مقالات به عربی و انگلیسی نیز به دنبال اصل مقالات می‌آمد.

۲. در بعضی موارد ، معرفی‌های صورت گرفته یکدست نیستند . البته یکی از علت‌های این امر، این است که تفصیل برخی مقالات در جای دیگر به چاپ رسیده مانند فهرست نسخه‌های کتابخانه آیت‌الله طوسی حائری (ص ۱۱۱ به بعد) .

البته این نکته را می‌توان حسن این مجموعه نیز شمرد که مختصری از مقالات تفصیلی را در خود دارد .

۳. معرفی برخی فهرست‌های کتابخانه‌ها مانند فهرست کتابخانه بیل آمریکا (ص ۴۴۵ به بعد) بسیار موجز و در حد نام کتابها است . یک راه پیشنهادی برای هر چه یکدست تر کردن مقالات و کامل تر شدن معرفی‌ها ، این است که

تهیه‌کنندگان دفتر نسخه پژوهی ، خود سفری به منطقه خاص مورد نظر در یک مقاله (مثلاً آمریکا در مورد مقاله معرفی فهرست کتابخانه بیل) داشته باشند تا اطلاعات مفصل تر و کامل‌تری را کسب کنند . برای دفاتر بعدی اگر سفر به کشوری خاص میسر نشد حداقل در مورد کتابخانه‌های داخل کشور این امر انجام گیرد که به طور قطع نتیجه بهتری خواهد داد .

توسعه کار جمعی و بیرون آوردن کار از حیطه فردی نیز راه دیگری برای یکدست کردن مقاله‌ها می‌تواند باشد .

۴. در معرفی فهرست کتابخانه بیل آمریکا ، تاریخ‌ها به سال میلادی ذکر شده است ، در حالیکه در سایر بخش‌های کتاب ، تاریخ‌ها بر اساس تقویم هجری قمری است . این امر نیز به یکدست بودن مطالب کتاب خدشه وارد کرده است . بهتر بود که تطبیق به تاریخ قمری صورت

می‌گرفت .

۵. با وجود دقت فراوان در کار چاپ ، اشتباهات چاپی پراکنده و مختصری مهم دیده می‌شود که دقت بیشتری را می‌طلبد ، به ویژه از آن رو که در این گونه کتاب‌های مرجع اطلاعات ارائه شده بسیار مورد استناد قرار می‌گیرد .

(۱۰)

این کتاب محصولی از حوزه علمیه قم است و یک روحانی آن را به انجام رسانده است . در حد مجله‌ای آکادمیک و بین‌المللی درآمده که نه تنها در موسسات و دانشگاههای کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی در ایران و جهان قابل عرضه است ، بلکه شایستگی رقابت با برترین آثار منتشر شده در این رشته را دارد . البته ترویج آن موکول به اطلاع رسانی و معرفی بیشتر است .

به گفته یکی از دانشگاهیان ، دفتر یکم « نسخه پژوهی » دانشگاهی‌ترین کاری است که از یک طلبه به سامان رسیده است .

امید است انتشار دفترهای متعدد از نسخه پژوهی ، دایره معارفی ارزنده در حوزه نسخه‌شناسی را در اختیار علاقه‌مندان به میراث مکتوب اسلامی قرار دهد .

منابع و ماخذ

۱. جهان‌بخش ، جویا ، « اندر باب نسخه پژوهی » ، کتاب قم ، ویژه هجدهمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب ، اردیبهشت ۱۳۸۴ .
۲. رحیمی ریس ، احمد رضا « نسخه پژوهی ، نشریه تخصصی تازه انتشار در حوزه متون و نسخه‌شناسی » کتاب ماه کلیات ، شماره ۸۱۸۲ ، شهریور و مهر ۱۳۸۲ ، ص ۱۷۴ .
۳. شرافت ، امیر حسین ، « حافظیان برگزیده فهرست نگاری در سال ۸۲ » ، کتاب قم ، شماره چهاردهم و پانزدهم ، مهر و آبان ماه ۱۳۸۲ ، ص ۱۰ .
۴. شکراللهی ، احسان الله ، « نقش پایگاه جامع اطلاعاتی نسخ خطی در تدوین تاریخ علم ایران و اسلام » ، کتاب ماه کلیات ، شماره ۸۱۸۲ ، شهریور و مهر ۱۳۸۲ ، ص ۰۲ .
۵. گفتگوی حضوری با آقایان ابوالفضل حافظیان و عبدالحسین طالعی .

● گفتنی است که مجله نسخه پژوهی از دفتر دوم به بعد با حمایت مالی کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی به چاپ خواهد رسید .
۱. این شماره‌ها به مقاله‌هایی که از آنها در نگارش این مقاله استفاده شده ارجاع می‌دهد .